

omogočeno, da se s kolesom varno pelje v službo, pelje otroka v vrtec, gre po nakupih, na koncert ali v gledališče ...

REFERENCE

- AUGÉ, Marc
2011 *Nekraji: uvod v antropologijo nadmodernosti*. Ljubljana, Maska.
- MILLER, Daniel (ur.)
2001 *Car cultures*. Oxford: Berg.
- URRY, John
2004 The 'system' of automobility. *Theory, Culture & Society* 21 (4/5): 25–39.

327
Gregor Ilaš

Maja Godina Golija, Vanja Huzjan in Špela Ledinek Lozej: *Govorica predmetov*.
Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2021, 171 str.

Knjiga je plod dela treh avtoric, etnologinj in kulturnih antropologinj, zaposlenih na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU, z dolgoletnimi raziskovalnimi izkušnjami, povezanimi (tudi) z materialno kulturo. V knjigi se lotevajo teoretičnih razmislekov o razmerju med človekom in predmeti, orišejo in ovrednotijo dosedanja raziskovanja materialne kulture na Slovenskem ter predstavijo rezultate treh svoje raziskav s področja stanovanjske, oblačilne in prehranske kulture.

V prvem poglavju z naslovom *Razmerje med človekom in predmetom* Vanja Huzjan najprej tematizira razmerje med snovjo in kulturo ter primerja etnološko in antropološko definicijo materialne kulture. Zanima jo nastajanje razmerij med človekom in obdajajočo materialno kulturo, ki se začne že v otroštvu. Sledi razmislek o tem, kako je na razmerje med človekom in predmetom gledala in gleda etnologija. V začetku 20. stoletja so razmerja med predmetnim svetom in jezikom začeli raziskovati v graški filološko-etnološki šoli (Wörter und Sachen). Sledile so obravnave predmetov, ki so izhajale iz njihovih simbolnih pomenov. Hermenevtika npr. poudarja pomen, ki ga imajo predmeti za posameznike in skupnost. Znotraj strukturalizma in poststrukturalizma gre za širitev jezikovnih sistemov zakov na predmetni svet, pri čemer predmete obravnavajo povezane v sistem. Predmeti imajo velik simbolni pomen, »so materializirani označevalci, ki ustvarjajo raznovrstne pomene« (str. 19). Evokativno moč pa imajo le, ko dobijo tudi simbolni pomen. V nadaljevanju kot odgovor na semiotične obravnave materialne kulture avtorica predstavi »raziskave materialne kulture«, znotraj katerih ima pomembno mesto Daniel Miller, ki meni, da ljudje ustvarjajo predmete, predmeti pa po drugi strani oblikujejo ljudi, tako z ustvarjanjem predmetov posameznik ustvarja tudi sebe. V nadaljevanju so predstavljeni raziskovalci materialne kulture, ki so se s t. i. »ontološkim obratom« vrnili k raziskovanju »življenja stvari same in med stvarjo in mislijo postavili enačaja« (str. 21),

in še nekateri drugi novejši pristopi. Na koncu poglavja avtorica opozori še na vlogo predmetov znotraj ekonomij (gospodarski pomen in uravnavanje družbenih razmerij) ter vplive predmetov in potrošništva na okolje.

Maja Godina Golija v poglavju z naslovom *Zgodovina raziskovanja materialne kulture na Slovenskem* predstavi časovni lok od prvih omemb materialne kulture grških zgodovinarjev pa vse do obravnave materialne kulture v delih sodobnih slovenskih etnologov.

Za razumevanje življenja in materialne kulture na Slovenskem v 15. stoletju so pomemben vir Santoninijevi popotni dnevnik. Konec 17. stoletja je Janeza Vajkarda Valvasorja materialna kultura (noša, bivališča in prehrana) zanimala predvsem kot tista, ki je Kranjsko ločevala od drugih ozemelj. V 18. stoletju je bilo poznavanje materialne kulture povezano z izboljševanjem življenjskih razmer večinskega kmečkega prebivalstva. Precej podatkov o materialni kulturi najdemo med razsvetljenskimi pisci, kot so Marko Pohlin, Anton Tomaž Linhart, Valentin Vodnik in Baltazar Hacquet. V obdobju romantike kljub prevladujočemu zanimanju za ljudsko pesništvo pri Stanku Vrazu, Jožefu Košiču in Janezu Trdini najdemo tudi zapise o materialni kulturi.

Za začetek bolj znanstveno utemeljenega pristopa k raziskovanju materialne kulture so v 19. stoletju zaslužni filologi – Matija Murko je med drugim poudaril pomen zbiranja materialne kulture in potrebo po slovenskem narodopisnem muzeju. Konec 19. in v začetku 20. stoletja je bilo zbiranje in preučevanje materialne kulture povezano z vse bolj izginjajočo ljudsko kulturo. K zbiranju predmetov so pred prvo svetovno vojno pozivali France Stele, Stanko Vurnik, Franjo Baš in Rajko Ložar.

Po drugi svetovni vojni so materialno kulturo raziskovali Vilko Novak, Boris Orel, Fanči Šarf, Marija Makarovič, Anka Novak, Tone Cevc, Angelos Baš, Gorazd Makarovič, Janez Bogataj in Irena Keršič. Tudi v zadnjih treh desetletjih so slovenski etnologi (in kulturni antropologi) raziskovali materialno kulturo, povezano z oblačili, prehrano, gospodarstvom, obrtjo, stavbarstvom in bivalno kulturo. V novejših etnoloških in antropoloških obravnava je prišlo do prenosa težišča raziskovanja materialne kulture od morfološkega, tipološkega in funkcionalnega vidika na njeno družbeno in kulturno vlogo. Sodobni raziskovalni pogledi se kažejo tako v objavah kot tudi v zbiralnih politikah muzejev in na razstavah. Kot izziv za naprej pa vidi avtorica »raziskave med podobami, predmeti in njihovo sporočilnostjo ter vloge predmetov pri oblikovanju in označevanju razmerij med ljudmi« (str. 59).

Sledi poglavje Špele Ledinek Lozej z naslovom *Stanovanjska kultura: Ognjišča v Vipavski dolini – od središča vsakdanjih praks do kulturne dediščine*, ki temelji na avtoričinih raziskavah stanovanjske kulture v Vipavski dolini. Najprej oriše razvoj ognjišč v Vipavski dolini ter njihovo vlogo v vsakdanjem in prazničnem življenju tamkajšnjih prebivalcev. Predstavi z ognjiščem povezano opremo oziroma predmete, kot so vzglavniki, trinožni podstavki za posodo, kotli, pručke, stolčki in klopi za sedenje. Pomudi se tudi pri funkcijah ognjišča, ki je bilo poleg priprave hrane povezano z ogrevanjem in razsvetljevanjem osrednjega bivalnega prostora, ki je razen za prehranjevanje služil tudi za razna druga opravila, za druženje in izvajanje ritualnih praks.

V povezavi z ognjiščem avtorica predstavi tudi načine netenja ognja in skrbi za njegovo ohranjanje. Seznanani nas z najpogostejšimi načini priprave jedi in drugimi opravili, ki so potekala na ali ob ognjišču. Opozarja na ognjišče kot komunikacijsko središče tako za domačine kot obiskovalce. Ognjišče je namreč »kuhališče, zbirališče, delovišče, žensko, moško, otroško, starčevsko, predvsem pa prehodno z raznovrstnimi predmeti, ljudmi in aktivnostmi nabito prizorišče« (str. 69). Opozori tudi na ognjišče kot simbol samostojnega gospodinjstva in doma.

Na koncu prispevka avtorica predstavi tri primere do danes ohranjenih vipavskih ognjišč in njihovo vključevanje v sodobne dediščinske prakse in procese. V prvih desetletjih 20. stoletja so začeli ognjišča opuščati, so jih pa nekateri ohranili kot del kulturne dediščine. Predstavljeni so trije primeri »nove« rabe opuščanih ognjišč: vključevanje ognjišč v turistično ponudbo, ohranitev ognjišča v nove namene (sušenje in prekajevanje mesnin) in na novo postavljeni deli ognjišča v prostoru za druženje. Avtorica zaključí, da so se tudi ognjišča kot del dediščine »ohranila v današnji dan, in sicer ne le kot metafora lastnega gospodinjstva ali doma, marveč tudi kot gmotna prvina« (str. 75).

Sledi prispevek Vanje Huzjan *Oblačilna kultura: oblačilni videz predšolskih otrok in skrb zanje*. Poleg opredelitve pojma oblačilna kultura opozori na številne vidike obleke, ki močno presegajo njeno zaščitno funkcijo. Obleka predstavlja obliko komuniciranja, izraža kulturno identiteto, kaže na razlike med ljudmi, njena primernost je podrejena vsakokratnim družbenim in kulturnim ter ideološkim in oblastnim zahtevam. Izraža razne kategorije pripadanja (kot sta npr. spol in starost) in izključevanja.

V nadaljevanju predstavlja oblačilni videz predšolskih otrok iz Ljubljane in njenih predmestij v obdobju med svetovnimi vojnami. Predstavlja opremo, potrebno za novorojenčke in dojenčke. Obravnava oblačila, skrb zanje, odnos do oblačil, oblačilnega videza in higiene v različnih okoljih oziroma družbenih skupinah. Na osnovi podatkov, ki jih je pridobila od sogovornikov, pokaže na razlike v oblačilni kulturi med meščanskimi otroki, kočarskimi otroki, otroki predmestnega trgovca s kmetijo, otroki primestnih delavcev, otroki primestnih gostačev in otroki obrtniško-delavske družine. Razlike se kažejo tako pri oblačilnih kosih kot obutvi, pri načinih njihovega pridobivanja in rabi. Posebej se posveti še oblačilni bedi predšolskih otrok, s katero so se v prvi polovici 20. stoletja soočale družine revnejših delavcev v mestu in kmečkih delavcev. Opozarja na statusne, nazorske in spolne razlike v oblačilni podobi predšolskih otrok med bogatimi in revnimi, mestnimi in kmečkimi ter dečki in deklicami.

Maja Godina Golija v zaključnem poglavju *Prehranska kultura: bučno olje – proizvodnja, uporaba, dediščinjenje* piše o bučnem olju kot regionalnem živilu, eni od posebnosti štajerske kulinarike. Olje jo kot del prehrane zanima tako z vidika nesnovne kulturne dediščine kot njegove vloge pri »poudarjanju in izražanju etnične in regionalne identitete ter razvoja turizma, ki temelji na lokalni tradiciji, naravnih danostih in etnografski dediščini« (str. 101). Predstavi zgodovino oljarstva na Štajerskem od začetkov sajenja oljčnih buč v 17. stoletju in prve znane oljarne v Framu v 18. stoletju in opiše tradicionalne postopke izdelave bučnega olja in sodobne postopke po uvedbi buč – golic.

Podobno kot danes so v preteklosti bučno olje uporabljali predvsem za beljenje solat, stročnic in jedi iz okopavin, redkeje za pripravo jedi. V zadnjem času postaja pomembna

sestavina novih kulinarčnih mojstrov in v štajerskih gostinskih lokalih, npr. sladice, začeli pa so ga uporabljati tudi drugod po Sloveniji. Uveljavlja se tudi zaradi svojih zdravilnih učinkovin. Danes bučno olje kot pomemben del kulinarčne tradicije na Štajerskem, v Prekmurju in Porabju predstavlja pomemben regionalni izdelek v povezavi s turističnim trženjem severovzhodne Slovenije. Je primer nekoč predvsem kmečkega živila, ki je postalo pomemben del turistične in gostinske ponudbe ter del lokalne in regionalne identitete.

330 Knjiga *Govorica predmetov* nam ponuja različne poglede na razmerja med predmetom in človekom, še posebej z očišča etnologije in kulturne antropologije. Posebej nas seznanja s cilji in pristopi pri raziskovanju materialne kulture na Slovenskem. Zaključni pa s konkretnimi raziskavami vseh treh avtoric. Tako pregled pristopov k raziskovanju materialne kulture in ovrednotenje dosedanjih raziskav materialne kulture na Slovenskem kot tudi konkretni primeri raziskav avtoric publikacije predstavljajo dobro izhodišče za nadaljnje razmisleke o odnosu med predmeti in človekom ter o povednosti predmetnega sveta in njegovega dediščinjenja.

Nena Židov